

Wioletta Zawada

Komunikacja interpersonalna a potrzeba więzi międzyludzkich w życiu dzieci niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu lekkim

Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce : kwartalnik dla nauczycieli nr 2,
32-36

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

s. Wioletta Zawada
Specjalny Ośrodek Wychowawczy w Częstochowie

KOMUNIKACJA INTERPERSONALNA A POTRZEBA WIĘZI MIĘDZYLUDZKICH W ŻYCIU DZIECI NIEPEŁNOSPRAWNYCH INTELEKTUALNIE W STOPNIU LEKKIM

*„Człowiekowi nie wystarczają
relacje czysto funkcjonalne.
Potrzebuje więzi międzysobowych
sięgających głęboko do jego wnętrza,
wyrażających całkowicie bezinteresowny dar z siebie”*
Jan Paweł II, Watykan 2000 r.

Od początku życie ludzkie kształtuje się przez relacje i opiera się na nich. Człowiek nie może istnieć bez tworzenia więzi międzyludzkich. Od relacji jakie budujemy z innymi, zależy w dużej mierze funkcjonowanie naszej psychiki. Można powiedzieć, że relacje międzyludzkie tworzymy głównie poprzez wzajemne komunikowanie się. Dla optymalnego rozwoju każdego człowieka szczególne znaczenie ma komunikacja interpersonalna, dzięki której przekazuje on i otrzymuje określone informacje w bezpośrednim kontakcie z inną osobą. Jest to proces, który zachodzi nieustannie, bowiem przez cały czas swoją postawą, gestami i słowami przekazujemy informacje. Udział w procesie komunikowania się jest niezbędnym warunkiem uczestnictwa w życiu społecznym. Umożliwia on także przekazywanie dziedzictwa kulturowego następnym pokoleniom. W toku komunikacji interpersonalnej wiadomości przekazywane są przy pomocy sygnałów. **Sygnalem jest każde zachowanie, które zostało spostrzeżone przez drugą osobę.** Intencjonalność przekazywania wiadomości nie jest więc warunkiem niezbędnym zachodzenia komunikacji – proces ten ma miejsce także wtedy, gdy sygnały przekazywane są przez człowieka nieświadomie lub nawet wbrew jego woli, np. gdy sygnałami są zachowania ekspresyjne, z których wystąpienia osoba nie zdaje sobie sprawy (zmiana koloru skóry, specyficzny wyraz twarzy itp.) lub których nie udaje mu się opanować (płacz, podniesienie głosu itp.).

Komunikacja interpersonalna oparta na słowie to **komunikacja werbalna**. Sprowadza się ona do tego, że przekazując komunikaty używamy słów. Rozmawiając z drugą osobą używamy słów. Czytając książkę – odbieramy komunikaty autora przekazane nam za pomocą słów. Pisząc list lub wypracowanie przekazujemy komunikaty za pomocą słów.

Poza słowami, dodatkowym czynnikiem **komunikacji** interpersonalnej jest tzw. mowa ciała, czyli **komunikacja niewerbalna**. Badania naukowe potwierdzają, że czasem więcej niż słowa mówią gesty, zachowania, barwa głosu. W procesie komunikacji interpersonalnej, wyrażającej emocje i postawy, aż 55% informacji przekazuje nam ciało rozmówcy a więc mimika, postawa, gesty, 37% brzmienie jego głosu, czyli na przykład ton, modulacja i tylko 8% treść jego wypowiedzi.

Komunikowanie niewerbalne w całości komunikowania ludzi ukazuje klasyfikacja Ekmana i Friesena, która obecnie uważana jest za najbardziej popularną i przekonywującą.

Emblematy – wszystkie gesty i ekspresje mimiczne, a także inne akty niewerbalne, które są łatwo przekładane na słowa i łatwo odczytywane przez konwencjonalne kody kulturowe, mogą pełnić funkcję emblematów. Znanym ze szkoły emblematem jest pokazanie języka, najlepiej za plecami nauczyciela, co wszyscy obserwatorzy z łatwością odczytują nie jako zakrzuszenie się, lecz jako lekceważenie. Również emblematem jest znak „V” robiony przez rozstawienie palców uniesionej ku górze ręki, sygnalizujący wolę zwycięstwa. „Puszczanie” pocałunków jest emblematem sympatii, podobnie jak zalotne mrugnięcie okiem.

Ilustratory – funkcję ilustratorów pełnią te zachowania, niewerbalne, które oferują jakiś komentarz do wypowiedzianego tekstu, są formą wizualizacji zagadnień, rzeczy i spraw, o których się mówi, np. wędkarz opowiadający o wielkości złowionej przez siebie ryby, posługując się wymownymi ruchami rąk.

Ilustratorzy wyrażają także pewne stosunki **przestrzenne i czasowe** – mówiąc o górach można ilustrować ich wielkość albo położenie poprzez gestykulację, mówiąc o czasie przeszłym można wskazywać za siebie itp. Istnieje też bogata klasa ilustratorów odnoszących się do **pojęć symbolicznych**, wykonywanych najczęściej ruchami dłoni.

Ruchy zamknięte, chowanie dłoni, ściskanie pięści towarzyszy przeważnie negatywnym stanom emocjonalnym, także wahaniu, niepewności.

Wskaźnik emocji – są to wszelkie zachowania mające na celu okazanie przeżywanych stanów uczuciowych, w co przede wszystkim zaangażowany jest układ mimiczny. Zdaniem współczesnych fenomenologów wyraz mimiczny jest bezpośrednim łącznikiem ze stanem psychicznym drugiego człowieka, rozpoznawanym intuicyjnie i całościowo.

Inne sposoby wyrazu uczuć to zmiana intonacji głosu, zabarwienie skóry, gestykulację, zmianę pozycji ciała, sposób patrzenia na rozmówcę, nawiązywanie lub zerwanie kontaktu dotykowego, gwałtowne zerwanie rozmowy.

Regulatory konwersacyjne – zadaniem różnych form niewerbalnego zachowania się jest także utrzymanie i modyfikacja sposobu mówienia i słuchania, organizowanie aktywności konwersacyjnej. Szczególnie ważny jest moment **tranzytu tury**. Mogą tu zachodzić cztery jakościowo różne sytuacje:

- I. Osoba aktualnie mówiąca zamierza zakończyć i oddać głos słuchaczowi, oczekuje więc i daje temu wyraz, że słuchacz zacznie mówić. Zachowania typowe, to:
 - intonacja pytająca,
 - obniżenie siły głosu,
 - powtórzenia dźwięków paralingwistycznych,
 - nawiązanie wymiany spojrzeń ze słuchaczami.
- II. Osoba mówiąca chce kontynuować swą turę wbrew słuchaczowi, który sygnalizuje chęć zabrania głosu. Zachowania typowe w tej sytuacji to:
 - podniesienie siły głosu,
 - unikanie robienia przerw w wypowiedzi,

- wzrost napięcia w pozycji ciała,
- unikanie bezpośrednich spojrzeń w oczy,
- bezpośredni zakaz wyrażony słownie lub gestem zakazu,
- blokowania (podniesienie, a następnie powolne obniżenie ręki).

III. Słuchacz zdecydowanie chce zabrać głos, domagając się zamknięcia rozmowy. Typowe zachowanie to:

- podniesienie ręki do góry (jak w szkole),
- przyspieszenie oddechu bądź przyjęcie rytmu oddechu rozmówcy,
- zachęcanie rozmówcy do końca przez akceptujące ruchy głowy (pospieszone potakiwanie),
- zwiększenie napięcia w pozycji ciała,
- dążenie do nawiązania kontaktu wzrokowego,
- sygnały pobudzenia ogólnego.

IV. Odmowa zabrania głosu, mimo iż proces konwersacji tego wymaga, tj. osoba aktualnie mówiąca sygnalizuje, że zakończyła bądź zbliża się do zakończenia tury.

Tutaj słuchacz odmawiający wykonuje najczęściej następujące posunięcia:

- przyjęcie rozluźnionej pozycji ciała – utrzymanie bezruchu i ciszy,
- spojrzenia unikające kontaktu wzrokowego z mówcą,
- ewentualnie zachęcanie do kontynuacji tury przez uśmiech,
- aprobowane potakiwanie głową.

Adaptatory – ich funkcją jest osiągnięcie komfortowej pozycji konwersacyjnej poprzez przyjęcie odpowiedniej pozycji ciała, stosowanej do oczekiwania dystansu interpersonalnego, pożądanego kąta patrzenia itd. Są to wszelkie poprawianie się na krześle czy przestępowanie z nogi na nogę, ustawienie rąk w wygodniejszej pozycji, poprawianie drobiazków ubrania, mobilizacja pozycji ciała przed zabraniem głosu itd.

Szczególnie ważne i często stosowane są **autoadaptatory**, które mają doprowadzić do uregulowania napięcia psychicznego na pożądanym przez podmiot poziomie. Wszelkie formy dotykania samego siebie, takie jak zabawy własnymi włosami, głaskanie szyi, zagryzanie warg, pieszczenie ust, dłubanie w zębach, muskanie ramion, rąk, brody, skroni, czoła, nosa czy drapanie się po głowie, to sygnały mikronapięcia, pewnego pobudzenia. Mogą być wykonywane świadomie, jednak w większości wypadków wykonywane są nieświadomie. Jeśli wykorzystywane są do tego różne przedmioty, można mówić o „adaptacji poprzez obiekty”, takie jak zabawa przedmiotami do pisania, zwijanie kawałka papieru, czyszczenie paznokci, palenie papierosa, bazgranie po kartce papieru, poprawianie krzesła, łamanie zapalek, przestawianie naczyń na stole, gryzienie ołówka itp.

Kolejny rodzaj zachowań to **alteradaptory**, tj. akty niewerbalne mające ściśle wyspecjalizowaną funkcję – służą dopasowaniu okoliczności rozmowy do wymagań interakcyjnych. Chodzi o regulację dystansu fizycznego interpersonalnego, częstość wymiany wzrokowej, zmianę pozycji ciała.

Komunikacja interpersonalna dzieci niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu lekkim

Umiejętność prawidłowego komunikowania i porozumiewania się z innymi ludźmi, posiada istotne znaczenie dla jakości życia danej osoby oraz dla jakości więzi, jakie ona buduje. Bez sprawności komunikacyjnej trudno jest funkcjonować w otaczającym nas świecie. Dzieci niepełnosprawne intelektualnie w stopniu lekkim należą do grupy osób, których porozumiewanie się z innymi jest znacznie utrudnione. Mają one trudności w wyrażaniu samych siebie lub nadają komunikaty nie zawsze w sposób bezpośredni i zrozumiały dla otoczenia, z ograniczoną zdolnością komunikacyjną. Mają także trudności w określaniu osobistych granic w relacji z innymi. Umiejętność nawiązywania dialogu u dzieci upośledzonych umysłowo jest słabo poznana. W literaturze można spotkać informacje, że dzieci te rzadko usiłują zainicjować rozmowę i niechętnie reagują na tego typu usiłowania ze strony partnera. Ponadto upośledzone umysłowo dzieci mają kłopoty ze zrozumieniem treści wypowiedzi. Słabo różnicują i zapamiętują dźwięki mowy i są bardziej nastawione na odbiór informacji przekazywanych kanałem niewerbalnym niż werbalnym. Umiejętność komunikacji dzieci sprawnych inaczej zależy przede wszystkim od ich rozwoju umysłowego, zasobu słownictwa oraz kompetencji nie tylko nadawcy, ale i odbiorcy. Umieją one wprawdzie budować zdania pojedyncze, lecz mogą mieć duże trudności językowe podczas formułowania zdań złożonych wyjaśniających. Dzieciom upośledzonym umysłowo mowa pomaga jedynie przy najbardziej typowych zdaniach, natomiast przy analizie nowych sytuacji przeszkadza, ponieważ funkcja abstrahowania i uogólniania jest u nich nieprawidłowa.

Dzieci o obniżonym ilorazie inteligencji potrafią uwzględnić sytuację partnera interakcji, liczyć się z jego właściwościami i dostosowywać do niego swoje zachowanie. Wrażliwość interpersonalna stwarza szansę uczenia się od ludzi wszystkiego, co potrzebne w życiu.

Potrzeba więzi międzyludzkich w życiu dzieci niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu lekkim

Podobnie jak ich rówieśnicy w normie intelektualnej potrzebują one wchodzenia w interakcje z innymi ludźmi i tworzenia więzi międzyludzkich.

Ojciec Święty Jan Paweł II największy autorytet moralny naszych czasów w swoim pasterskim nauczaniu, wiele uwagi poświęca zagadnieniu więzi międzyludzkich w życiu osób niepełnosprawnych intelektualnie. Mówi między innymi: *„różne skutki kalectwa jak np. trudność porozumiewania się, lęk przed nieporozumieniem, brak miłości, samotność, sprawiają, że osoby niepełnosprawne często lepiej niż inni rozumieją potrzebę więzi międzyludzkich, przyjaźni i bezinteresownej pomocy, a tym samym wyzwalają te potrzeby w drugich.”* Jan Paweł II podkreśla również, że: *„Ludzie ciężko chorzy, starzy i niepełnosprawni ruchowo a zwłaszcza upośledzeni wymagają miłości posuniętej nieraz do ostateczności, miłości służebnej aż do samozaparcia, gotowości do poświęcenia graniczącego z heroizmem, ciężkiej pracy. Jednak świat bez nich byłby uboższy, niepełny, pozbawiony pierwiastków heroicznej miłości. Z cierpienia rośnie miłość, solidarność miłości, suma dobra, która nigdy nie przemija. Osoba niepełnosprawna mimo upośledzenia umysłu i zaburzenia więzi między osobowych, poszukuje autentycznych relacji, dzięki którym inni docenia i uznają jej osobową godność.”* W innym miejscu Jan Paweł II mówi: *„Okazać osobie niepełnosprawnej, że ją kochamy, znaczy ukazać jej, że w naszych oczach **ma***

wartość. *Uważne słuchanie, zrozumienie potrzeb, współdziałal w cierpieniach, cierpliwie wspomaganie, to sposoby pozwalające wprowadzić osobę niepełnosprawną w relację wspólnoty z drugim człowiekiem, która pozwoli jej dostrzec własną wartość i uzmysłowić sobie swoją zdolność przyjmowania i dawania miłości. Osoby niepełnosprawne, to uprzywilejowani świadkowie człowieczeństwa. Mogą wszystkich uczyć, czym jest miłość, która zbawia, mogą stać się zwiastunami nowego świata, którym nie rządzą już siła, agresja, przemoc, ale miłość, solidarność, otwartość na drugiego.”*

Dzieci sprawne inaczej chcą po prostu być wśród nas i z nami. Spróbujmy im w tym pomóc. Otwórzmy się na ich obecność i zechcimy wejść z nimi w interakcje, wówczas być może doświadczymy jak wiele mają nam do zaoferowania.

s. Wioletta Zawada

Bibliografia:

Encyklopedia Pedagogiczna, pod red. W. Pomykały, Warszawa 1996.

Jan Paweł II, *Godność i prawa osoby z upośledzeniem umysłowym*, [w:] „Oligokatecheza” 2005, nr 2.

Jan Paweł II, *Przemówienie do chorych i niepełnosprawnych*, Watykan, 6 IV 1981.

Jan Paweł II, *Przemówienie do chorych i niepełnosprawnych*, Wiedeń, 11 IX 1983.

Komunikacja i podmiotowość w relacjach szkolnych, pod red. S. Badory, D. Marzec, J. Kosmali, Częstochowa 2000–2001.

Nęcki Z., *Komunikacja międzyludzka*, Kraków 1996.

